

किरण बुडकुते

दिका: प्रागतीक नदरेची नवला

दिका ही वास्तवदर्शी कृती. समाजा मुखार एक हारसो दवरूंक ती मुजरत बरयल्या, हें वाचतां वाचतां होलमता. पूण कथानकाची रूच घेतना ही जाणविकाय आडखळ करिना. परतें, बेगोबेग वाचप्याचे भावनेचो ताबो घेवचेली लेखकाली कला कथानकाचे सुरवेकूच नदरेंत भरता. कादंबरेचें कथानक थोडे भितर अशें: बापूय अकाली भायर पडिल्ल्यान दिपकाक आवय-भयणी वांगडा गांव-घरा येवन स्थायीक जावचें पडटा. अकस्मात उबंत पडिल्लीं हीं गुणी भुरगीं कशे तरेन अणभव नासतनाय आपापले परीन घडपडून जीण घडोवंक सोदतात ताची मनोवेधक काणी म्हळ्यार दिका. बापायच्या पेन्शानाची अपुरी आवक आवय वांगडा शेत रोवन भरून काडूंक हीं कॉलेज शिकपी तरणाटीं लजनासतना आत्मविश्वासान तयार जातात; दोळे धांपून डिग्री फाटल्यान वचनासतना 'रोजी' मेळूंक उपेगी कोर्स वेंचून - अर्दकुटे शिकप पुराय करून - स्वावलंबी जावंक पळेतात. हातूंत आड येवपी संकटां, अडचणी, सुवार्थ, भोगनाळ, दुस्मानकायो, अन्नाडीपणां, अंधश्रद्धा हांचेर, हारीन खचून वचनासतना, तीं धिटायेन मात करतात. तांकां जावपी सतवणूक, लुकसाण, अपेस, फटवण, हांचे वांगडाच तांगेली तांक, तिडक, राग, विफलताय, निशेंवणी आनी सोंशीकताय हांचो जमाखर्च मांडटना लेखकान तुस्त करी सारको समतोल राखला. सामान्य व्यक्ती आसुनूय परिस्थिती वांगडा झुजतना एकामेकांचें मनोबल वाडोवपी तांगेली अजेय वृत्ती वाचप्याच्या मनाचो थाव घेवंक येसस्वी जाता. तांगेलें सामान्यपणूच वाचप्याक भावता; तो तांचे लागीं समरस जावंक शकता. कांय वेळा तीं परिस्थिती कडेन तडजोड करतात, कांय वेळा तिका पुरायेन शरण वतात; जाल्यार एकेकदां जीव तोडून परिस्थितीचो प्रतिकार करतात.

हें सादया मनशांलें जिणेंचें सरसमान तत्व गृहीत धरूनूच लेखकान आपणाल्या तरनाट्या व्यक्तितरेखांक सामाजीक बदलाच्यो प्रतिनिधी केल्यात. त्यो परिवर्तन केळोवंक सोदतात पूण स्वतः फकत निसुवार्थी आदर्शांचे पुतळे नासतात. भुरगेपणांतल्या थोड्या भोव बऱ्या संस्कारांच्या बळग्यात त्यो 'स्वता खातीर' सामाजीक परिवर्तन सोदतात. विचारांच्या पांख्यार कुड्ड्यो प्रथा मोडूंक तयार जातात. समाजाक भियेतात पूण तरिकूय पावला-पावलान बदल करपाची तयारी दाखयतात. हें तांगेल्या जिणेच्या यथार्थां कडेन बरें जुळटा. तांगेलें वागप अडेचें दिसना. दिपक-शीला हीं साने गुरुजीलीं आदर्श सेवाभावी 'घडपडणारीं मुलें' न्हयत. पूण तीं संवसारांत तिगचे खातीर गरज पडल्यार इंचा-इंचान 'घारे आड' पेंवपाक भियेवपी भुरगींय न्हय.

मात शक्त पावना थंय तीं मूग गिळून ओज्णी बसतात (देखीक, उमाचे आत्महत्ये उपरांत दिपचीं चिंतनां, पान २२८). संकटांनी तांकां वेव्हार शिकयला; वास्तव समजायलां: 'खूब फावटीं खंय जिणेंत मनांत नाशिल्ल्योच गजाली करच्यो पडटात' (पान १२९) हें कोडू सत दिपक खूब बेगीन स्विकारता, आनी पुण्यांतल्या सोयऱ्यांच्या वेव्हारान मोडून वचनासतना 'आतां कोणाल्याच भरवंशार हात पांगरून रावप समा न्ही! आपूण आपलो खंयचो तरी मार्ग चलत रावप, हेंच खरेलें...' हो घडो शिकता.

दिका तलो लेखकालो दिश्टावो भोव सकारात्मक आनी स्पश्ट आसा : दरेके व्यक्तीक स्वावलंबी आसपाची गरज, अन्यायाचो प्रतिकार, पुरोगामी विचारांचो पुरस्कार आनी बगलांट-अरिश्टांचेर मात करून जैत हातासप हीं त्या दिश्ट्याचीं आंगां. पूण तीं सैमीक तरेन कथानकांत उदेतात; कुत्रीमताय आनी प्रचारकी थाट कथानकांत अभावातूच येता. चड शिकप नाशिल्ल्या पूण मेकळ्या विचारांच्या बापायलीं हीं भुरगीं सैमाक लागीं आसात. हें नातें लेखकान प्रभावीपणान उकतायलां: शीलाक सैमा वांगडा वावुरपाक आवडटा; दिपक सैमाचो सांगात आवडटा. केन्ना सैम ताका जिणेचें तत्वगिन्यान शिकयता, केन्ना तांगेल्या विचारांक पुरक प्रतीक दाखोवन तांचेर अळंग म्होर मारता (पान २७४).

प्रामीण जिणेंतलीं सभावीक आडमुठेपणां आनी आपुलकाय, परंपराग्रस्त पुरोगामी वृत्ती, कृशी-जिविता कडेन लमीक वावर (देखीक, इबुण्णी करप; इदळ हुंवप; उंडी फळां तेल काडप; म्हशीचें व्हीत; रेड्या पांयांक वखद करप; सोप-शेण कुसोवन सारें करप; माती मस्तून आंगण आंचप; शेता खातीर शेण सांठोवप, आदी) आनी मोसमी पूण सामुहीक कामां (देखीक, भोळ्यार सोप काडूंक वचप; तिसऱ्यांक वचप; हुमणा पुरतें पागूंक वचप) हांचे वरवीं कुळवाडी जिविताचो समग्र आलेख दिका मांडटा. शिवरामाल्या भुरग्यांले हुशारे खातीर पुतू-म्हादूची कुन्नाटकाय, तांगेली शिक्षणा विशीं भासाभास, दिपक अभ्यास करपाक दिवप ना ही म्हादूली सुचोवणी, हांचे वरवीं अशिक्षितांकूय आसपी शिक्षणाची महत्ती आनी आपलीं भुरगीं शिकलीं नात हाची खंत (पानां : १२८-९) हांचो अतिशय प्रभावी प्रत्यय लेखकान वाचप्याक हाडून दिला.

तेच परीन, गांवांतली जीण, थंयचें वातावरण, सण-परबो, अडी-नडी, वावर-उसरपत, दुस्वास-आपुलकाय हांची जाण शारी वाचप्याक लेखक करून दिता. कांय कडेन दिका भौशीक सुवाळ्यांचें दर्शन

घडयतना काळी गंगा वा अच्छेव ह्या आदल्या कादंबऱ्यांतल्या सांस्कृतीक खुमांचें सक्षम चित्रण याद जाता. घालांचो मांड काळी गंगाची याद जागी करता. लेखक तो प्रसंग दिपू-शीलाले नदरेंतल्यान पळेता आनी शिकिल्ल्या भुग्यांक परंपरेंतलें कितें आवडटा आनी कितें खटकता तें दाखयता. देखीक, 'थंय नुडी घालूंक' लागतकीर दोगांय भावंडांक वचलेली ताकतीक जाता (पान ९३). जंय जंय कथानकांतले घुस्पटीची लेखकान प्रसंगा वांगडा सांगड घाल्या, थंय तो तो सांस्कृतीक उल्लेख प्रभावी थारला. देखीक, धा-जाण आपले घरवडीचेर बहिश्कार घालतीत ही दिपूली भिरांत उक्तावपाक ताणें शिगम्याची परब वापरल्या : 'शिगमो नाचोवन खेळगडे गेले आनी दिपकाक सू जालें' (पान १९०).

आधुनीक कादंबरेच्या प्रथांक पाळो दिवन दिका कथानकाच्या मदेकाक तर सुरू जाताच. पूण ते भायर त्रयस्थ निवेदन, पात्रांच्या वैशिष्ट्यांचें परस्पर उक्तावण, दरेका पात्राची वेगळी मनोभूंय निर्मप, कार्य-कारण भावांची गांठ मारप, पटपा सारकी प्रसंगांमाळ गुंथप, व्यक्तिरेखेचें मन अळंग उक्तावपाची फिशालकाय ह्या आधुनीक तंत्राच्या हेरय आंगांक दिका सांबाळटा. शिवराम हवालदाराली बलायकी इबाडल्या म्हूण कळटासर, अकस्मात तागेलें निमणें दर्शनच तागेल्या घरच्यां वांगडा वाचप्याकय मेळटा. आनी हांगा सावन जें एक संवेदनेचें हळवें नातें दिपक, तागेलो घराबो आनी वाचपी हांचे मदीं जल्मता, तें निमाणे मेरेन तिगता. विशेश म्हळ्यार, ह्या नात्याक आपुलकायेची देग आसली तरी लेखक ताका काकुटेची सया मारूंक दिना. हे खातीर, मुखेल पात्राक एक विचारी, सतत वाडत वचपी, संघर्श करपी पूण तरिकूय सामान्य गूण-अनगूण आशिल्ली व्यक्तिरेखा म्हूण पितारप गरजेचें आशिल्लें. तें अवधान लेखकान वेवस्थीत सांबाळ्ळां.

लक्षणीय गजाल म्हळ्यार, खंयच्याय म्हत्वाच्या मुद्द्याचेर एका परस अदीक दिश्टीकोन मांडपाची जतनाय लेखकान कादंबरीभर घेतल्या. देखीक, आंतरधर्मी लग्ना विशीं वेगवेगळे दिश्टीकोण लेखकान, शीलाचें आंगण आंचतनाचें अंतर्मुख चिंतप, शीला-दिपू हांचे मदली भासाभास, आवय आनी दिपू-शीला हांचे मदलो वाद, नाटकीबाबूलें उत्स्फूर्त उलोवणें, तुळशीलें गांवा वेले निंदेचें उक्तावण आनी शेवटाक खासा दिपकालें आत्मपरिक्षण हांचे वरवीं लक्षणीय तरेन मांडल्यात.

दिकंतल्यो हेर मनाक आफुडपी गजाली म्हळ्यार, कार्य-कारणाची गांठ आनी घडणूक-संदर्भाचो संबंद हांचो सुचक उल्लेखूय जाता आनी उक्तें विश्लेशणूय बी. देखून, पात्रां विशीं आराखडे बांदूंक वाचप्याचे विचारशक्तीक पालव लाभता आनी ताका दुसऱ्या पात्रांच्या मताचेर गरजे भायर पातयेवचें पडना. देखीक, बापोलयाची नसाय, दायज्याची दुस्मानकाय, अर्दकुटी शिकपां पुराय करपाची धडपड, विधवेचें वा एकसुरे चलयेचें शोशण, हाचेर विंगड विंगड तासांतल्यान उजवाड पडटा. अशेच तरेन, पुतूचो भावा विशींचो दुस्वास वेगवेगळ्या वेळार विवीध प्रसंगांतल्यान आनी उल्लेखां वरवीं पटपा सारके तरेन उबो केला.

कादंबरेंतली पात्रांची मांडावळ जितली विस्तृत तितली सांची विवीधताय उकतावप आनी ती कथानकभर तिगोवप गरजेची. दिकतं लेखकान हें आव्हान बरे तरेन पेल्लां. देखीक, दिपकाली आवय, तागेल्यो तिनूय भयणी हांचें चित्रण वर्णनांतल्यान उणें, संभाशणांतल्यान अदीक घडटा. पूण तेय परस तांचे असवडीं दिपकाल्या चिंतपांतल्यान, तिरायतांतल्या उलोवपांतल्यान आनी तागेल्या वागपांतल्यान अदीक घडटा. खुद्द दिपकाली व्यक्तिरेखा तर कथावस्तूंत फाफसल्ल्या तपशिलाच्या इल्ल्या-इल्ल्या कुडक्यांतल्यान, उगडासांतल्यान चिंतनांतल्यान आनी थोडी भोव पात्रां मजगतच्या संपर्क-संभाशणांतल्यान उबी जाल्या. देखून, ती भोव वास्तव, जिवी आनी पटपा सारकी थारता. विशेश करून, तागेलीं बायल-पात्रां भरपूर आसात; पूण तांकां वळखूंक न्हय जाल्यार तागेलें वैशिष्ट्य समजूंक वाचप्याक अडचण जायना.

एक खरें, दिका वाचतना लेखकाली प्रागतीक मंदर स्पश्ट जाणवता. तशीच सर्जक म्हूण तागेली तांकूय प्रकशान दिसता. ताका लागून कथानकाचो आस्वाद घेतना वाचप्याचो अपेक्षाभंग जायना. लेखक कथानकाच्या पेण्या पेण्या, अच्छेव आपणाल्या प्रगतिशील विचारांचो फाटपुरावो करता. मात सदांच तो एकेच तरेन वा एकाच पात्रा वरवीं नासता. देखीक, शिक्षण-रोजयेचें म्हत्व तो दोन-तीन कडेन उक्तायता, केन्ना दिपक ह्या मुखेल पात्रा वरवीं, केन्ना शीला-उमा-रमाले भासाभाशे वरवीं, केन्ना सीतेच्या चिंतनां-उलोवपांतल्यान, जाल्यार केन्ना पुतू-म्हादूल्या दुस्वाशी संवादांतल्यान (पान १३१) आनी खासा करून, आपणालें स्त्रीधन विकून वा घोवाल्या पेन्शानांतल्यान पुताक शिकोवपाची सीतेली तयारी (पान १२८) शिक्षणाच्या म्हत्वा विशीं खूब कितें सांगून वता; इतलेंय करून तातूंत अडेचो वा प्रचारकी धाट दिसना. हीच गजाल तागेल्या मोगा विशींच्या वा आंतरधर्मी लग्नां विशींच्या मतां बददलय म्हणची पडटा. लेखकालें निवेदन सुरबूस तर आसाच, तें उत्सूकताय वाडोवपीय आसा. देखून, कांय कडेन कथानकांत अनावश्यक तपशील, तुटक अनावश्यक संवाद-सुत्रां वा हुमकळटे संदर्भ मेळूनूय नवलेची कलात्मक वट शोणून वचना. परतें, कादंबरे सारक्या व्हड आंवाठाच्या बरपांत येवपी असल्या सभावीक आव्हानां सामकारा तिगिल्ल्यान लेखकाले प्रतिभेचें कौतूक दिसता.

विशेश म्हळ्यार, ह्या लेखकान वेगळें कितें तरी सांगूंक जाय म्हूण ही कृती बरयल्या हाची उकती सुलूस लागुनूय, पात्रांच्या उलोवपाक वा कादंबरेंतल्या सूत्र निवेदनाक तागेल्या नीज व्यक्तिमत्वाची अनिश्ट सया मारना हें लक्षणीय. मात ह्या विधानाचो अर्थ कादंबरी सर्वांगान परिपूर्ण आसा असोय घेवं नजो. कादंबरेंत कांय ठळक उर्णी आसात. देखीक, लेखक कांय खेपो ओगीच सुचकतायेचेर भर दिता. हाका लागून, एकाद्रे घडणुकेची व्हांवती आडखळटा. देखीक, उमालें मानसीक असक्तपण-तणाव दाखयतना, रमाले स्नेहा हे वर्गइश्टिणीन, मनोविज्ञान पुस्तक मागूंक येवप (पान १४८) अडेचें दिसता. तशेंच, एकेक फावटी नाका तितलो तपशिलाचेर भर दिल्ल्यान पात्रांचे उत्स्फूर्त क्रिये-प्रतिक्रियेचें समिकरण इबाडटा.

देखीक, उमाचेर आगळीक जाता त्या घराक मागीलदार नासलें (पान २२२) हो तपशील त्या वेळार, ते तरेन येवप हें खटकता. कांय कडेन सुबेज म्हायतीचें भांडवल कृतीच्या कलात्मक मोलाक हातभार लावच्या जाग्यार भारभूत जाता. देखीक, रमा-उमाल्या रिजल्टाचो अनाठांय प्रसंग, वा रांपूंक वतना गुलाबीलें दिपूक तेळप निवेदनांत फुडें खंयच उपेगाक पडना आनी उत्कंठेचें तेमूक बोथट जाता. कांय प्रसंग, देखीक, स्वाम्याबागांतलो दिपूचो उगडास; रमान पळेल्लो रमल-आपूचो व्यभिचारी एकवट, हांचो कादंबरेचे परिणामकारीकतेचेर वा गतीचेर व्हडलोसो प्रभाव पडना. हाचे परतें, भोळ्याचेर सीतेलें 'स्मरण-रमण' बरें सादलां. तसोच परिणाम, दयादिगेर 'गरड घालूंक' येवपी ल्हारांच्या वर्णनान शीलाची मनस्थिती उकतायतना सादला.

मात, बरेच खेपो, घडये प्रसंगांचें पटपा सारकें सादरीकरण जावचें देखून, लेखकान तर्कयुक्त उगडास जंय-थंय पेरल्यात. कांय कडेन ते वाचप्यांचे संवेदनशीलतायेचेर अनिश्ट परिणाम करतात. लेखकान

वाचप्याच्या समजुपाचेर ताचे कुवतीचेर विस्वास दवरप गरजेचें. निवेदनांत कांय मेकळ्यो सुवातो लेगीत उरिल्ल्यो बऱ्यो; पूण सुबेज विस्कटावणी रसभंग करता. घडणुकेचो अपेक्षीत वा तात्कालीक परिणाम फावो तसो जायना. वातावरणाची जमत आयिल्ली भट्टी वाट लागूंक शकता आनी बरें सादून आयिल्लें निवेदनांतलें लावण्य हरसता. मात हीं उणीं खर न्हय. तीं अणभवाच्या बळग्यार मात करपा सारकीं. प्रतिभेचो दुकळ आशिल्ल्यान उदेवपी हो दोश न्हय. असल्या उण्यांचेर मात करचे पासत लेखकान टिकेचेर उक्त्या मनान आनी तर्कशुद्ध नदरेन विचार करून नीज बरपाचो तटस्थ आनी बुद्धीनिश्ठ तपास घेवंक जाय... एक खरें, दिका ही वाचन दिसची अशी कृती आनी लेखकाली कादंबरीकार म्हूण बेस बरी सुरवात...!

('जाग', ऑगस्ट २००४त उजवाडा आयिल्लो लेख, निवळावन.)

संपर्क: ०८३२-२४१७८७०

